

דף שבועי

בס"ד

פרשת יתרו, תשפ"ד, מספר 1555

"עֲשֵׂת הַדְּבָרִים... עַל שְׁנֵי לַחֹת אֲבָנִים" –

בין אדם למקום ובין אדם לחברו

יצחק ברנד

הראשונים, בחלקן, מצוין גם הגמול. לעומתם, האחרונים הן צווים החלטיים, שאין שכרם בצידי³. ועל כל אלה: בחמשת הדיברות הראשונים מופיע האל-בשמו (א-להים או הו"ה), ובחמשת האחרונים אינו נזכר כלל.⁴ תחת זאת, באחרונים חוזרת ונזכרת בהם המילה "רעך" ארבע פעמים. לומר לך: המוקד שבראשונים הוא המקום, ובאחרונים הוא הרע. אכן, רעיון החלוקה של הדיברות, על בסיס ההפרדה בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו, מופיע במפורש בכתביהם של פילון האלכסדרוני⁵ ויוסף בן מתתיהו.⁶

ניתן היה לצפות שאף חז"ל יחלקו את עשרת הדיברות בין הלוחות ויפרידו ביניהם – חמישה שבין אדם למקום מזה, וחמישה שבין אדם לחברו מזה. ברם, עיון בספרות חז"ל מעלה תמונה שונה. מסתבר, שרעיון ההפרדה שנוי במחלוקת תנאים, והעמדה הרווחת בין התנאים נוטה לדחותו. לפי עמדה זו, עשרת הדיברות נכתבו כולם, כמקשה אחת, על כל

בתודעה הדתית שלנו מושרש הרעיון שלפיו עשרת הדיברות נחלקים בין שני לוחות הברית, באופן שווה, לחמישה דיברות בכל לוח: בלוח הראשון – דיברות שבין אדם למקום, ובלוח השני – דיברות שבין אדם לחברו. לרעיון זה ניתן להציע הצדקות שונות, והן בעיקרן נובעות מן הכתוב עצמו:¹ ראשית, בעשרת הדיברות שבספר דברים (ה:יז-יח), חמשת הדיברות האחרונים מחוברים באמצעות ו"ו החיבור, לעומת חמשת הדיברות הראשונים העומדים בנפרד זה מזה. שנית, ישנם כמה הבדלי ניסוח משמעותיים בין הדיברות הראשונים והאחרונים: הראשונים – ארוכים ומנומקים, והאחרונים קצרים ולקוניים;² רק בדיברות

* פרופ' יצחק ברנד, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

1 לחלוקת הדיברות ישנן גם הצדקות ריאליות: במזרח הקדום טקסטים נכתבו, בדרך כלל, על לוח אחד. דרישה לשני לוחות עשויה ללמד אפוא על מובחנות בין התכנים של הלוחות (ראו James L. Kugel, *The Bible as It Was*, Cambridge Mass. 1997, p. 381). הצדקה ריאליית אחרת נובעת ממעמדן של עשרת הדיברות כטקסט בסיסי וחשוב, שראוי לזכרו. חלוקתן לשתי חמישיות נוחה לצורכי זיכרון (מנמוניקה), משום שמקובל למנות, עפ"י הזיכרון, פרטים חשובים באמצעות אצבעות הידיים. חלוקת הדיברות לשתי חמישיות תואמת אפוא את חלוקת האצבעות בין שתי הידיים. על רעיון זה עמד, לראשונה, ר' יוסף בן דוד מסרגוסה, תלמיד הר"ן, בפירושו לתורה (מהדורת פלדמן, ירושלים תשל"ג, עמ' קעא). רמז לכך מצוי בדרשה במכילתא דר' ישמעאל (מסכתא דבחדש, ח, מהדורת הורביץ, עמ' 233-234), המשווה את לוחות הברית לידיים, עפ"י הפסוק "יָדְיוֹ גְלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בְּתַרְשִׁישׁ" (שה"ש ה:ד).
2 בלוח השני מדובר בחובות של מוסר טבעי המבוססות על עיקרון של הדדיות, ולכן לא נדרשת לגביהן הנמקה. לעומת זאת, בלוח הראשון החובות הן דתיות-רוחניות, והן דורשות הסבר ושכנוע. ראו: Moshe Weinfeld, *The Anchor Bible, Deuteronomy 1-11*, New York 1991, p. 245; Edward L. Greenstein, "The Rethoric of the Ten Commandments", in: Henning Graf Reventlow and Yair Hoffman

(eds.), *The Decalogue in Jewish and Christian Tradition*, New York 2011, p. 7
3 רמב"ן לשמ' כ:ג.
4 כך בפסיקתא רבתי, כא, עפ"י כ"י פרמה 3122 (מהדורת איש שלום, עמ' צט): "אדריינוס שחיק טמייה שאל את רבי יהושע בן חנניה אמר לו... דברות ראשונות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל שמו מעורב בהם... חמשת דברות האחרונות... אין שמו מעורב בהם". ראו עוד אבן עזרא, הפירוש הקצר לשמ' כ:א; אברבנאל לשמ' כ (השאלה הח' ודב' ה:ו).
5 פרקי פילון, עשרת הדיברות, סעיף 50, עמ' 196: "הוא חילק את העשרה לשתי חמישיות, שאותן כתב על שני לוחות". ובהמשך שם, סעיף 106, עמ' 206: "הוא נתן הוריייה חמישית על כיבוד ההורים, ומעמידה על הגבול שבין שתי החמישיות: בהיותה האחרונה של החמישייה הראשונה שבה המצוות הקדושות ביותר, היא צמודה גם לחמישייה השנייה המקיפה את המצוות כלפי בני אדם".
6 קדמוניות היהודים, ספר ג, ו 1 (138) עמ' 87: "בארון הזה הניח את שני הלוחות, שנכתבו עליהם עשרת הדיברות, חמשה על כל אחד ושנים וחצי על כל צד".

כל קהלכם" ואו' "שני שדיך כשני עפרים" וגו', ואומ' "ידיו גלילי זהב" וגו'.⁸

לפי דרשת רבי חנניה בן גמליאל, חלוקת הלוחות והדיברות מכוונת לשלול את הפרדתם, ולחדד, באמצעות כתיבתם במקביל ("כתוב... וכנגדו כתוב"), דווקא את השילוב ואת ההשלמה שביניהם. יחסי ההשלמה הם דו-סטריים: מצד אחד, מצוות שבין אדם לחברו הן גם מצוות שבין אדם למקום. כך רציחה היא מיעוט הדמות, וגנבה עלולה להוביל לשבועת שווא. מן הצד האחר, מצוות שבין אדם למקום יש בהן מעין יחסים שבין אדם לחברו: עובד עבודה זרה הוא כמנאף, ושומר שבת או מחללה הריהו כעד העומד לפני הדיינים.

העמדה הרווחת בין התנאים דוחה אפוא את רעיון החלוקה של עשרת הדיברות בין שני הלוחות. לדידה, הדיברות כולם כתובות יחדיו על אותו לוח. גם עמדת המיעוט, על אף שהיא תומכת ברעיון החלוקה של הדיברות בין הלוחות, מתנגדת להפרדה ביניהם; בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו.

נראה, שלתנאים כולם הנחת יסוד משותפת ולפיה מערכת המצוות היא אחידה והרמונית. לא ניתן להפריד בתוכה בין מצוות ארציות המכוונות ליחיד או לחברה לבין "מצוות קדושות" המופנות כלפי שמיים. כך, מצד אחד, האדם נושא את צלם א-להים, ולפיכך רציחתו או פגיעה בו, כמוה כהרמת יד כלפי שמיים. מצד אחר, העדפת אלוהים אחרים על פני ה' נושאת מטען אנושי-חברתי שלילי, שיש בו חוסר נאמנות והפרת-ברית, וכמוה כניאוף של איש תחת אשת בריתו.⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אחד מן הלוחות, וייתכן שאף משני עבריהם. חלוקתם של הדיברות לחמישה וחמישה היא דעת המיעוט:

כיצד היו הלוחות כתובים? רבי חנניה בן גמליאל אומר: חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. הדא הוא דכתיב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים". חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. ורבנן אמרין: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה. הדא הוא דכתיב: "ויגד לכם את בריתנו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים".

עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה. רבי שמעון בן יוחי אמר: עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. דכתיב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים". עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. רבי סימאי אמר: ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה. "מזה ומזה הם כתובים" – טטרגונה (= מארבע צידיהם).⁷

נראה שלדעת הרוב, דברי הברית הם יחידה אחת – "עשרת הדברים", ולכן אין להפרידם בין הלוחות. הואיל והלוחות כתובים שניהם, ומשני עבריהם, נמצא שהדיברות כתובים על הלוחות פעמיים, ואפשר שאף ארבע פעמים ושמונה פעמים. דעת המיעוט שברישא (רבי חנניה בן גמליאל) מתקשה לקבל כתיבה חוזרת ונשנית של הדיברות, ולכן היא מחלקת אותם בין הלוחות – חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה. עיון נוסף בדעת המיעוט מלמד, שאף שהיא מחלקת את הדיברות, היא רואה אותם כחטיבה אחת. כך שנינו במכילתא:

כיצד נתנו עשרת דיברות? חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. מגיד הכתוב "אנכי א-להיך", וכנגדו כתוב "לא תרצח". מגיד הכתוב שכל מי שהוא שופך דמים מעלין עליו כאילו ממעט בדמות...

כתוב "לא יהיה לך" וגו', וכנגדו כתוב "לא תנאף". מגיד הכתוב שכל מי שהוא עובד ע"ז מעלין עליו כאילו מנאף מאחר המקום... כתוב "לא תשא", וכנגדו כתוב "לא תגנב". מגיד הכתוב שכל מי שהוא גונב סופו לבוא לידי שבועת שווא... כתוב "זכור את יום השבת", וכנגדו כתוב "לא תענה". מגיד הכתוב שכל מי שהוא מחלל את השבת כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה [ה]עולם, שברא עולמו לששה ולא נח בשביעי; וכל מי שהוא משמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שברא עולמו לששה ונח בשביעי... לכך ניתנו עשרת הדיברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. דברי ר' חנניה בן גמליאל.

וחכמים אומרים: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, שנאמר: "את הדברים האלה דבר ה' אל

8 מכילתא דר' ישמעאל, מסכתא דבחדש, ח, מהדורת הורביץ, עמ' 233-234, עפ"י כ"י אוקספורד.
9 ראו משה גרינברג, "מסורת עשרת הדיברות בראי הביקורת", בתוך: בן-ציון סגל (עורך), עשרת הדיברות בראי הדורות, ירושלים תשמ"ו, עמ' 90.

7 ירושלמי, שקלים ו, ב: דף מט ע"ד (מהדורת האקדמיה ללשון עברית, עמ' 625), ובמקביל: ירושלמי, סוטה ת, א; דף כב ע"ד (עמ' 940).